10 històries sobre els catalans als camps nazis que hauries de conèixer

CRÍTIC publica una taula interactiva amb les dades de més d'un miler de republicans dels Països Catalans morts als centres d'extermini

Sergi Picazo i Jordi de Miguel

La guerra era a les acaballes. Som a les portes del camp de Mauthausen. És el 5 de maig de 1945. La fotografia més coneguda del dia de l'alliberament mostra les tropes nord-americanes a l'entrada del centre d'extermini nazi sota una gran pancarta que diu: "Los españoles antifascistas saludan a las fuerzas liberadoras". En canvi, és poc conegut que el cartell el va pintar **el dibuixant barceloní Francesc Teix** al Bloc 11. Uns 10.000 republicans espanyols havien acabat a Mauthausen fugint del franquisme. Gairebé la meitat van trobar-hi la mort. Entre ells, hi hauria 1.094 catalans. Els deportats, però, no són només una xifra: tenen nom, cognoms, un poble de naixement i una història al darrere. És moment de recordar-los. D'aquell malson avui en fa just 75 anys.

"El silenci que han fet planar per damunt dels catalans, dels republicans, dels vençuts de la guerra, m'ha semblat, tot sovint, que era un silenci que volien fer planar per damunt dels meus i de mi mateixa. Veia que, si no retornàvem la paraula als qui l'havien de tenir, nosaltres no la tindríem mai en la seva totalitat. Hi ha silencis que són més feixucs que d'altres". Això escrivia la periodista **Montserrat Roig** a les primeres pàgines de la seva investigació sobre 'Els catalans als camps nazis', publicada originalment l'any 1977 gràcies a l'impuls clau de **Josep Benet**. Avui, enmig de l'oblit, pocs recorden les històries de vida, de lluita i de mort de les víctimes catalanes del nazisme. CRÍTIC publica ara una taula interactiva i consultable de tots els republicans dels Països Catalans morts als camps nazis, i aprofundeix en les històries de 10 dels que hi van passar.

La majoria dels deportats catalans eren, segons Roig, de classe baixa, molts d'ells provinents del món rural, i treballadors que no havien tingut càrrecs polítics durant la República però que havien fugit d'una mort segura a les mans de les tropes de Franco. Ideològicament, hi havia molta pluralitat entre els barracons de republicans: hi havia anarquistes, militants d'ERC, alguns d'Estat Català i d'altres comunistes que militaven al PSUC. És poc conegut que, fins i tot, **un conseller del Govern de la Generalitat, el comunista Josep Miret, va acabar morint als camps nazis**. "Mestres, dibuixants, barbers, cambrers, emigrats d'altres zones més miserables de la península Ibèrica: aquests són els nostres deportats, els 'rojos', els 'criminals' que passaren la frontera l'any 1939. Aquests són els qui acabaren, tractats com a bèsties, com a infrahomes, als camps d'extermini nazis", els descriu Roig. "Dobles víctimes de la irracionalitat del feixisme", conclou.

El primer català que va morir als camps nazis va ser Miquel Maydeu Pallerola, amb 27 anys i procedent de l'Albiol, un petit poble del Baix Camp: després de fugir de la Guerra Civil, havia arribat a Mauthausen a l'agost del 1940, i hi va morir només un mes després. Però hi ha centenars d'històries colpidores entre els catalans que van acabar als camps nazis. Una de les més tristes és la de **Joan Bisbal**, l'últim mort a Mauthausen en "un tiroteig confús" entre els deportats o contra els SS, quan tot just ja estaven a punt d'arribar-hi les tropes nord-americanes. Una de les més aventureres és la de **Salvador Galobardes**, un militant d'Estat Català que havia participat en el complot de Prats de Molló de Francesc Macià i que havia lluitat a la Guerra Civil i, posteriorment, a la Segona Guerra Mundial amb la Resistència francesa. O la de l'única dona catalana que figura en

la llista de morts, **Carme Gardell**, nascuda al poble de Setcases, al Ripollès, i que va acabar a Ravensbrück amb Neus Català i altres dones del 36. O la del nen **Fèlix Quesada**, que hi va arribar en un dels 'trens de la mort' quan només tenia 13 anys: era del Prat de Llobregat, d'una família obrera que havia emigrat als anys vint des del sud d'Espanya.

Aquesta llista interactiva mostra els milers de republicans dels Països Catalans morts als camps nazis; però, a més, ha estat actualitzada amb alguns canvis proposats pels historiadors posteriorment i les correccions de dotzenes de noms de persones i de municipis que surten encara erròniament a la llista oficial publicada al 'Butlletí Oficial de l'Estat' (BOE) fa més d'un any.

* Segons assegura Roger Heredia, en un article d''El Nacional', citant diversos historiadors com a fonts, a la llista del BOE hi manquen els noms de Ramón Cedó Margalef (Tivissa, Ribera d'Ebre); Antonio Orteu (Dorve, Pallars Sobirà); Estanislao Pedrola Rovira (Montbrió del Camp, Baix Camp); Jaime Planas (Vilanova de la Barca, Segrià); Francisco Puy Bonet (Torregrossa, Pla d'Urgell); Melitón Sala (Vilanova de Meià, la Noguera); José Sanahuja Nadal (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà) i José Simón (Bell-lloc d'Urgell, Pla d'Urgell).

Dels milers de catalans que van passar pels camps nazis, **CRÍTIC rescata 10 històries personals que mai no hauríem d'oblidar.**

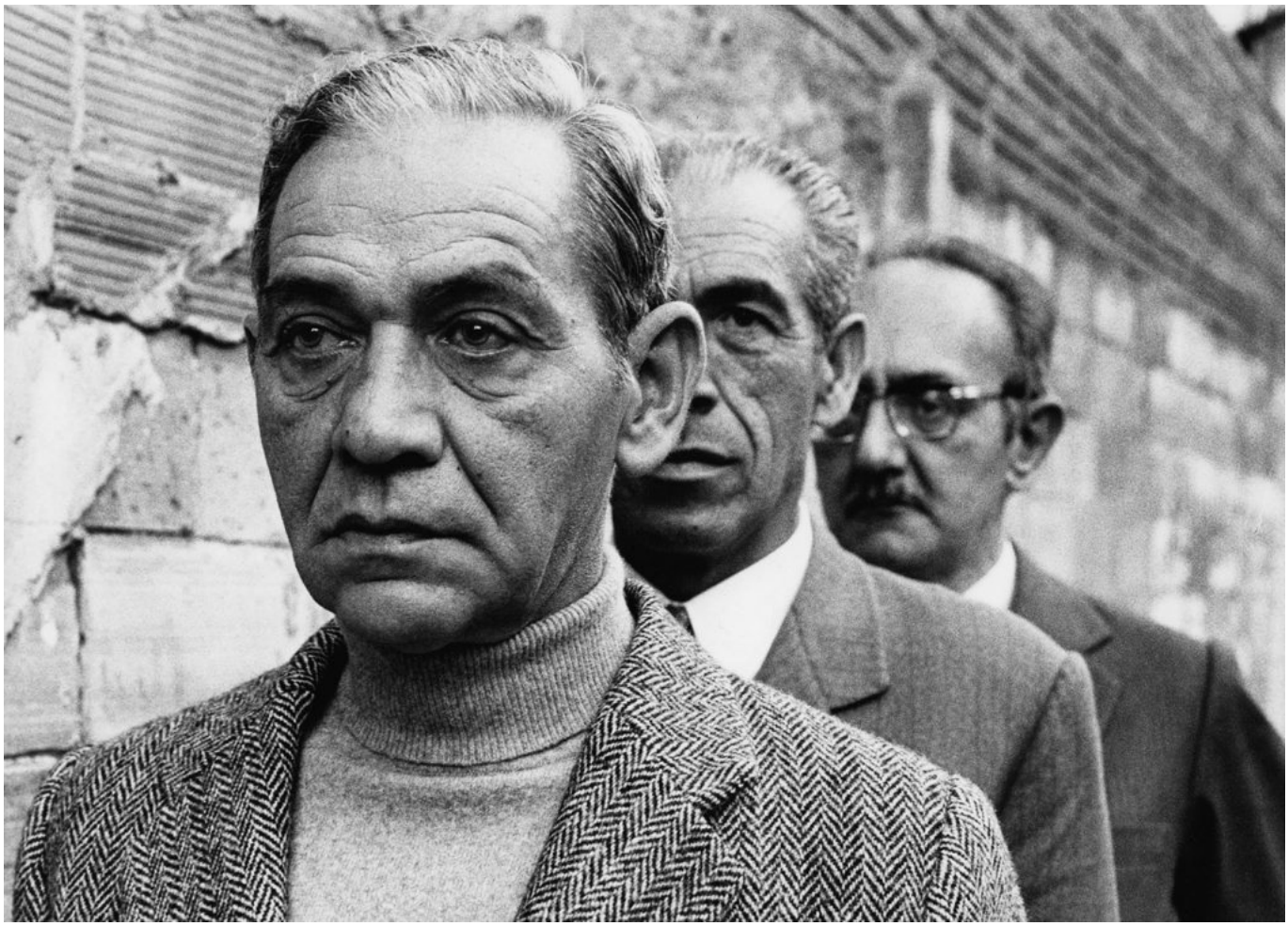

Els exdeportats Ferran Planes, Joan Pagès i Joaquim Amat-Piniella, als anys setanta / PILAR AYMERICH

Joaquim Amat-Piniella (Manresa, 1913 – Barcelona, 1974)

No es pot parlar de l'experiència dels catalans als camps nazis sense fer referència a 'K. L. Reich', un dels testimonis novel·lats més importants de la literatura concentracionària europea. Quan la va començar a escriure a Sant Julià de Lòria (Andorra), només feia un any que el manresà Joaquim Amat-Piniella havia estat alliberat del camp satèl·lit de Ternberg. Enrere quedaven els 186 graons infernals de la pedrera de Mauthausen, el treball al magatzem de roba, el treball als dipòsits de merda del camp, la crueltat sense fi. Encara més lluny quedava el doble intent de fugida amb el seu amic Pere Vives (a qui dedicarà 'K. L. Reich'), el penós pas per Sant Cebrià, la guerra al front andalús. Militant d'ERC i secretari personal de l'alcalde de Manresa Francesc Marcet, periodista, crític, agitador del 'jazz' i l'avantguarda al Bages. Escriptor, per sobre de tot. Montserrat Roig dedicà 'Els catalans als camps nazis' a la seva memòria i a aquells "ulls terriblement cansats" que li havien sabut transmetre millor que ningú el significat de l'infern nazi. "Crec que fou el seu deler per trobar l'harmonia entre la memòria malalta i la comprensió d'un món trasbalsat", diu Roig en el pròleg, "el que matà per segona vegada en Joaquim Amat-Piniella". Assenyalat a Manresa per les forces franquistes, morí a Barcelona a l'agost del 1974.

Pere Vives i Clavé (Barcelona, 1910 – Mauthausen, 1941)

"Morir d'aquesta manera bovina és una suposició que em revolta". Existiria 'Els catalans als camps nazis' si Montserrat Roig no hagués topat amb aquestes paraules abans de llegir 'K. L. Reich'? Assidu de l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, tinent d'artilleria durant la Guerra Civil, Pere Vives es va convertir per a ella en el "símbol de la innocència sacrificada per l'irracionalisme sistematitzat a través d'un ordre polític" i en la prova de com un destí sinistre podia escapçar "una de tantes possibilitats per a convertir-nos en un país 'normal'". Argelers, Agde, Sant Cebrià… Vives viu la calamitat dels camps francesos, on fa amistat amb Amat-Piniella i amb el també escriptor Agustí Bartra. És a ell a qui va adreçada una bona part de les cartes que s'editaran el 1972 i que Roig llegeix astorada. En la resta de les missives, adreçades a la seva família, el seu rastre es difumina. Vives és mobilitzat en la 109e Compagnie de Travailleurs Espagnols, intenta fugir a Suïssa dues vegades en companyia d'Amat-Piniella i d'altres republicans catalans fins que, fatalment, és deportat a Mauthausen després de passar pel camp de presoners de guerra de Belfort. Abatut per l'horror, a l'octubre del 1941 és assassinat amb una injecció de benzina al cor. Té, aleshores, 31 anys.

Joan Pagès i Moret (Palamós, 1917 – Barcelona, 1978)

El dia de Nadal del 1978 centenars de persones es van aplegar al cementeri de Montjuïc per acomiadar un dels supervivents de Mauthausen. Allà hi eren, entre d'altres, Josep Benet, Gregorio López Raimundo i Miguel Núñez. Qui era aquell home? Joan Pagès, nascut a Palamós però que va anar de jove a treballar de barber a Barcelona, és una de les figures clau de la memòria dels deportats i un dels que més van ajudar Montserrat Roig. La seva experiència com a militant comunista (havia estat president del Sindicat de Barbers de la UGT, un dels fundadors del PSUC, comissari polític al Front d'Aragó) va ajudar a sobreviure molts republicans entre el fred, la fam i les pallisses dels nazis. L'experiència va ser duríssima, inenarrable. "En entrar al camp, et despullaven físicament. Però també moralment. Tots hem quedat malalts del cervell, i encara no entenc com no hem acabat bojos per lligar-nos…", confessava a Roig. Els nazis, però, no van aconseguir aplacar mai el compromís d'esquerres de Pagès. Entrava i sortia d'Espanya clandestinament i va arribar a participar en la vaga de tramvies de Barcelona de l'any 1951. Aquí, però, el van detenir i empresonar. Va quedar-se a viure a Catalunya i, malgrat un estat de salut feble, va impulsar la creació de l'Amical Mauthausen i d'altres camps. Quan l'entitat va ser legalitzada, l'any 78, li

quedaven pocs mesos de vida.

Neus Català, en una foto feta al camp d'extermini de Ravensbrück / FUNDACIÓ PERE ARDIACA

Neus Català i Pallejà (els Guiamets, 1915-2019)

Diu la historiadora Rosa Toran que, a diferència d'altres deportats com Joan Pagès o Miquel Serra, Neus Català no pertanyia a la militància de la memòria. El mateix devia pensar Montserrat Roig d'aquella filla de pagesos dels Guiamets que, sent una jove infermera de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC), havia travessat la frontera francesa amb 180 infants càrrec seu i que, a mitjan anys setanta, només donava pistes d'altres dones deportades. Una tarda grisa, al Barri Llatí de París, Neus Català decideix parlar. De la seva participació en la Resistència com a enllaç a la Dordonya. De la delació i la caiguda a les mans dels alemanys. Dels durs interrogatoris a Llemotges. I de tot el que ni la seva mare ni el seu segon marit es podien imaginar. La deportació a Ravensbrück en un comboi replet de preses. La primera imatge d'una dona recaragolada entre la xarxa de filferro, la republicana Mimí penjant amb el garfi a la gorja, com un vedell a l'escorxador. Les pallisses sofertes serrant les dents, els sabotatges d'armament perpetrats al Kommando de Holleischen. El retrat que, un cop alliberada, va manar fer-se amb l'uniforme del camp perquè quedés constància que Neus Català, antifeixista dels Guiamets, havia sobreviscut a l'horror nazi.

Francesc Boix (Barcelona, 1920 – París, 1951)

Francesc Boix, fill d'un sastre del Poble-sec i de mare emigrant arribada de Fraga, és el més conegut dels deportats catalans. Va ser un dels fotògrafs de Mauthausen, i les seves imatges van ser clau per jutjar els horrors del nazisme davant del món. Va ser l'únic testimoni espanyol als judicis de Nuremberg. Amb només 25 anys havia lluitat, primer amb un fusell i després amb una càmera de fotos, a la Guerra Civil i a la Segona Guerra Mundial, i havia sobreviscut a Mauthausen. Però... i després de l'horror, què? Boix mor només sis anys després de l'alliberament: d'una infecció renal o d'una tuberculosi, segons les fonts. Tenia tot just 30 anys. L'any passat van traslladar les seves restes al cementiri del Père-Lachaise de París, el més important de França. Boix, que havia estat afiliat a les Joventuts Socialistes Unificades, va intentar treballar els últims anys de la seva vida com

a fotògraf per a diaris i revistes vinculats al Partit Comunista francès com 'L'Humanité', tot i que sembla que no va acabar de quallar entre els estalinistes de l'època. Els negatius que havia tret del camp gràcies als infants deportats van acabar en mans del seu amic Joaquín López Raimundo, germà de Gregorio, el secretari general del PSUC, que també havia estat amb ell a Mauthausen, i aquest els donaria ja als anys setanta a Montserrat Roig. Avui, les seves fotografies són al Museu d'Història de Catalunya.

Carlos Greykey (Barcelona, 1913 – França, 1982)

"Al camp de Mauthausen també hi havia un negre. Era un negre català". Roig assegura que, quan els nazis van veure el cos nu i negre de Carlos Greykey (nascut com a Carlos José o José Carlos Grey Molay) al pati dels garatges de Mauthausen, van separar-lo de la resta: primer, sorpresos; després, per humiliar-lo, rentant-lo per esborrar-li el negre de la pell, estirant-li els cabells o obrint-li la boca. La família de Greykey venia de l'antiga Fernando Poo, a l'aleshores colònia espanyola de Guinea, però ell havia nascut a Barcelona. Va combatre a la Guerra Civil amb el bàndol republicà i va anar a parar a Mauthausen. El comandant del camp el va vestir de cambrer i se'l va emportar per al servei dels oficials. Això li va permetre salvar la pell. Neus Català, que va conèixer Greykey en una trobada d'antics deportats a França, va explicar que havia estat a punt de morir quan va llançar una copa de xampany a la cara d'un oficial nazi i que els seus companys l'havien hagut d'amagar i el maquillaven de blanc. Greykey va començar a estudiar Medicina a la Universitat de Barcelona, però la guerra i el camp d'extermini van impedir que acabés la carrera, i va acabar treballant d'electricista en un cabaret. Tampoc no va mantenir activitats polítiques a l'exili i, només, ja cap als anys setanta, sí que va freqüentar els cercles democràtics d'exiliats equatoguineans. Un documental d'Enric Ribes, centrat en la seva vida familiar després de sortir del camp, ha rescatat la seva poc coneguda història.

Josep Miret (Barcelona, 1907 – Mauthausen, 1944)

L'únic membre d'un Govern català assassinat pels nazis. Josep Miret i Musté, manyà de professió, jugador de rugbi a l'FC Barcelona i conseller de la Generalitat l'any 1937, va acabar morint al

subcamp de Floridsdorf, prop de Mauthausen. Tenia només 37 anys, però havia tingut una vida política intensa. Primer, com a militant de la Unió Socialista de Catalunya i, després del cop del 36, incorporat al PSUC; va ser conseller de Proveïments de la Generalitat a les ordres de Companys, però tan sols seria uns quants mesos al càrrec per culpa dels Fets de Maig; amb la guerra perduda, marxa a l'exili i sembla que acaba tenint un paper significat a la Resistència francesa amb el sobrenom d"Émile'. "Durant els bombardejos sobre els camps nazis, Miret ens deia que no podia suportar baixar als refugis i amagar-se sota terra 'com una rata'". Un deportat francès que el va conèixer de prop, André Airat, explica que va demanar formar part del Kommando de bombers encarregat d'apagar els incendis provocats per les bombes. "Però, poc abans de l'alliberament, va ser ferit per la metralla d'una explosió", relatava anys després. "Aleshores, amb Miret ferit a terra, va venir un SS i el va rematar allà mateix".

Coloma Seró i Costa (l'Albagés, 1912 – lloc i data de la mort desconeguts)

"El camp era un glop de nit / lluny de tot i entre carenes", canta Marina Rossell. En aquell glop de nit de Ravensbrück, la pagesa antifeixista Carme Gardell agonitza. El seu cos, encara amb 53 anys de vida, és apilat en un munt de cadàvers entre barraques. Qui és la dona que, després que dues deportades franceses l'arrenquin d'allà, la refugiarà en els seus braços i amb paraules perquè mori acompanyada? Coloma Seró (Serós a 'Els catalans als camps nazis') havia nascut a l'Albagés el 1912. Mestra de professió i militant del PSUC, va traslladar-se el 1938 a Vilafranca del Penedès, on va esdevenir la primera dona regidora del consistori. Com Neus Català, camí de l'exili, Seró travessaria la frontera francesa amb una seixantena d'infants poc abans d'incorporar-se a la Resistència, a Talença. Després, un periple funest: la presó a Bordeus, l'ingrés al camp de Royallieu i, més tard, aquell glop de nit que lentament engoleix la companya Gardell. "La Coloma que la sent /a poc a poc s'hi arrossega. / Diu mentre l'estreny ben fort / dolços mots a cau d'orella", canta Marina Rossell. El 28 de febrer de 1945, Coloma Seró va ser transferida a Bergen-Belsen, on mesos més tard seria alliberada. La darrera pista la situa a Tolosa, on a principis del 1979 era membre actiu de l'Amical dels Antics Guerrillers Espanyols a França.

Joan Tarragó (el Vilosell, 1914 – Briva la Galharda, 1979)

Zola, Victor Hugo, Dostoievski, Gorki… No són els autors que Joan Tarragó va deixar a les lleixes del Vilosell, camí de l'exili: són els autors de la biblioteca clandestina que Joan Tarragó va organitzar a Mauthausen. Militant del PSUC (presoner del camp francès de Sètfonts primer, i dels Stalags de Sagan VIII-C i de Trève XII-D, després), Tarragó formava part, junt amb Joan Pagès, de la resistència organitzada del camp. Gràcies a ella, a principis del 1944 va entrar a treballar a la 'Unterführerheim', la cuina dels suboficials de les SS. Com a peça clau d'un engranatge col·lectiu, allà, se les va empescar per sostreure pa, sucre, confitura i mantega per als companys. Sabia com fer-ho. Un any abans, amb l'ajut del també català Picot, va començar a omplir l'armari del Bloc 13 amb els llibres que, en arribar al camp, s'havien retingut, sobretot, als deportats francesos. En va acumular prop de 200, dels quals, segons el seu fill Llibert, 'La mare', de Gorki, era el més sol·licitat. Molts anys més tard, un supervivent cors diria al mateix Llibert que la lectura de 'La cartoixa de Parma', de Stendhal, li havia salvat la vida. En ser alliberat, Joan Tarragó va ser nomenat secretari general del PSUC a la zona pirinenca de l'Ariège. Deu anys després, va haver de deixar la feina d'obrer a causa de les seqüeles físiques de l'internament. Tarragó tenia una cama malmesa per la mossegada d'un gos de les SS, aplicada com a càstig. L'any passat, la Biblioteca del Vilosell va ser rebatejada amb el nom de 'La Clandestina'.

Dolors Casadellà o Dolors Gener (Alcoletge, 1918 – lloc i data de la mort desconeguts)

Al cap de pocs dies d'arribar-hi, una 'blockowa' (el nom en polonès que rebien les caps de cada 'block' al camp de Ravensbrück) va entrar a la barraca i els va dir amb total fredor que, si volien sortir del camp vives, ja podien apuntar-se per anar a un bordell: "Us ho previnc: si no hi ha voluntàries, us prendrem per la força". Els SS les visitaven a la barraca, les feien despullar, els miraven les dents i la boca. "Nosaltres, cada cop estàvem més espantades". Finalment, les noies que es van endur anirien al front, amb els soldats, i després, rebentades i desfetes, moririen. Dolors Casadellà -tot i que en molts documents i llistats, com el llibre de la Roig, apareix com Dolors Gener, pel cognom del seu marits- només tenia 25 anys i una por terrible. S'havia afiliat a les Joventuts Socialistes Unificades a Lleida, va anar al front durant la Guerra Civil com a sanitària i va ajudar a formar els maquis a l'exili. Estava bregada en mil batalles; però, com va dir a Montserrat Roig, encara terroritzada: "Quan vaig veure el camp, vaig pensar que no en sortiria mai més". Les nits es feien llargues i horribles: "Senties els crits de les invàlides, els plors dels nens, les passes de les seves mares que els duien a fora perquè tenien ganes de vomitar. Moltes d'aquelles criatures que xisclaven a la nit l'endemà apareixien mortes", explicava. "El cervell és la part més afectada. Si jo no m'he matat, és pels meus fills, però ho he intentat tres o quatre vegades". Junt amb Neus Català, Gener seria una de les catalanes que van fer sabotatges a la fàbrica d'armament Muna, del Kommando de Holleischen, dependent del camp de Flossenbürg, ja en territori txec.

*Fe d'errades: A la primera edició del text, apareixia només el nom de Dolors Gener. L'Amical Ravensbrück ens ha fet notar amb raó que el nom real d'ella és Dolors Casadellà, i que Gener era el cognom del seu marit, i d'aquí ve l'errada històrica.